

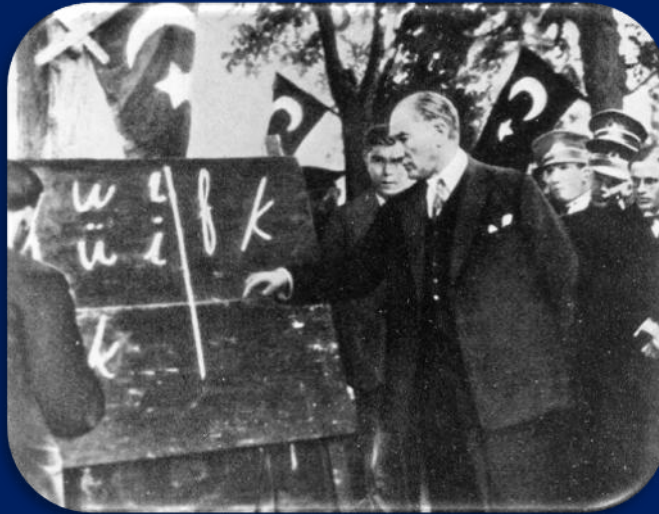

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ

Tarihsel Süreçte Türkçenin Temel Esasleri

İstanbul-2025

Hazırlayanlar

**Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Araştırma Görevlileri**

**Aslıhan YILMAZ
Beyza UYANIK
Büşra GÜLER
Fatmanur TAMAR
Feyza Zeynep ERDOĞAN
Kemal ÇİNKO
Mustafa Erenay ÖZDEMİR
Sinem BÜYÜKKAHRAMAN
Şevval BELLİ
Utku ÖZKAN**

KARAHANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİ

- **Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 1069/70.**

Yusuf Has Hâcib, üzerinde bir buçuk yıl uğraştığı *Kutadgu Bilig*'i Balasagun'da yazmaya başlamış ve hicri 462 (M. 1069-70) yılında Kâşgar'da tamamlamıştır. Eser, Tavgaç Kara Buğra Han'a sunulmuştur. *Kutadgu Bilig* 6645 beyitten müteşekkildir. “Feûlün feûlün feûlün feûl” vezninde olan eser mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Toplam üç nüshası (Herat, Fergana, Mısır) tespit edilmiştir. *Kutadgu Bilig* “mutluluk veren bilgi” anlamına gelmektedir. Eser, insanlara her iki dünyada da mutluluğa ulaşmak için takip edilmesi gereken yolu göstermek amacıyla kaleme alınmış didaktik bir eser niteliğindedir.

Resim 1: *Kutadgu Bilig*'in Kahire nüshasının ilk iki sayfası
(Mısır Millî Ktp., nr. 168)

- **Kaşgarlı Mahmud bin Hüseyin bin Muhammed, *Dîvânu Lugâtî't-Türk*, 1074.**

Dîvânu Lugâtî't-Türk Arap dünyasında Türklerle ilgili bilgi boşluğunu doldurmak, Türkçenin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermek, Türk kültürü ve medeniyetini Araplara tanıtmak amacıyla Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınmış olan Türk

dilinin bilinen en eski sözlüğüdür. *Dîvânu Lugâtî't-Türk*; Türk dilinin söz varlığını ve dönemin yazı dilinin gramer kurallarını bünyesinde toplamaktadır ve Türkçenin ağız özelliklerine de yer vermektedir. Eserdeki bütün malzeme halk ağzından derlenmiş özgün malzemedir. Eser 11'inci yüzyıl Türkçesinin bir grameri ve sözlüğü olmanın da ötesinde Türk tarihine, coğrafyasına, mitolojisine, folklor ve halk edebiyatına dair zengin bilgiler ihtiva eden ansiklopedik bir eser niteliğindedir.

Resim 2: *Dîvânu Lugâtî't-Türk*'ün mukaddimesi

(Millet Ktp., Ali Emîrî, Arabî, nr. 4189)

- **Edip Ahmet Yüknêkî, *Atebetü'l-Hakayık*, t.y.**

Atebetü'l-Hakayık manzum bir öğüt ve ahlak kitabıdır. Nerede ve ne zaman kaleme alındığı kesin olarak bilinmemektedir. Eserin Muhammed Dâd İspehsâlâr Bey'e takdim edildiği bilinmektedir. Aruzun "feûlün feûlün feûlün feûl" vezninde kaleme alınmıştır. On dört bölümden oluşan eser toplam 512 mısradır. Eserin toplam dört nüshası tespit edilmiştir. Dört nüsha da Türkiye'de bulunmaktadır.

Resim 3: *Atebetü'l-hakâyık*'tan iki sayfa
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4012)

- ***Kur'ân Tercümeleri-Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Nüshası*, 1333-34.**

İstanbul'da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi'nde 73 numarada kayıtlıdır. Muhammed b. El-Hâce Devletşah eş-Şirazî tarafından hicri 734 (M. 1333-34) yılında istinsah edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in satır arası çevirisidir. 902 sayfadan oluşan metnin

her sayfasında dokuz satır Arapça, dokuz satır Türkçe çeviri olmak üzere toplam on sekiz satır bulunmaktadır.

- ***Kur'ân Tercümeleri-İngiltere (Manchester) John Rylands Kütüphanesi Nüshası, t.y.***

John Rylands Kütüphanesi Arabic MSS. 25-38'de kayıtlı olan nüshadır. Yazma baştan ve sondan eksiktir. Ne zaman, nerede ve kimin tarafından meydana getirildiği bilinmemektedir. Eser satır arasında hem Türkçe hem de Farsça çeviri içermektedir. Her sayfada yalnızca üçer satırlık Arapça, Farsça ve Türkçe metin içerdiği için çok hacimli olan eserin tamamı otuz cilttir. Elde on dört cildi bulunmaktadır.

- ***Kur'ân Tercümeleri-Leningrad Nüshası, t.y.***

Anonim Tefsir veya Orta Asya Tefsiri olarak adlandırılmaktadır. Leningrad Asya Halkları Enstitüsü Kitaplığı Cod. 332'de 2475 numarada muhafaza edilmektedir. Mütercimi, ne zaman, nerede ve kim tarafından istinsah edildiği bilinmemektedir. Bu nüsha 1914 yılında Zeki Velidi Togan tarafından Türkistan'da bulunmuştur. Toplam 147 varaktır. Çevirinin yanı sıra tefsir de içermektedir.

KAYNAKÇA

Argunşah, M. ve Sağol-Yüksekkaya, G. (2012). *Tarihi Türk Lehçeleri: Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Çevrimiçi Kaynaklar:

URL-1: <https://islamansiklopedisi.org.tr/> [TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutadgu-bilig> [Resim 1: TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-3: <https://islamansiklopedisi.org.tr/divanu-lugatit-turk> [Resim 2: TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-4: <https://islamansiklopedisi.org.tr/atebetul-hakayik> [Resim 3: TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-5: <https://tees.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü].

URL-6: <https://teis.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü].